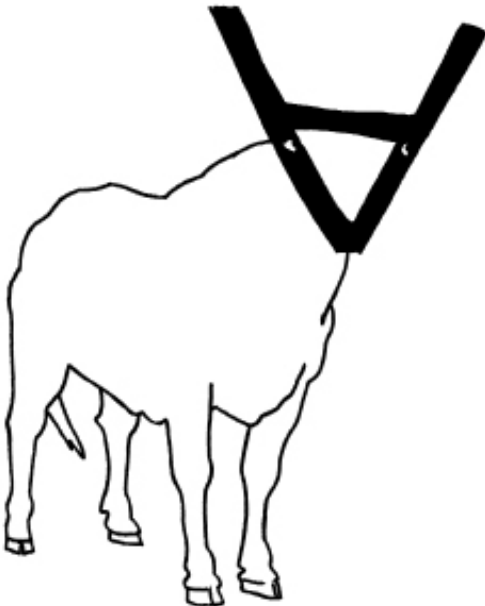

Aa

A, en konsonant med horn
festade i Babels torn
Vaknade med en hellen
nu som en vokal med ben

ÄLDENSTUND, konj. Emedan. Jag kan
ej göra det, a. jag /det förhinder. [Äldenstand.]

ÄSKFIS, m. 2. (i lagre språket) 1) Litet barn,
som ingenting kan företaga, utan sitter i spåsen

Först, bäst och störst

År 1937 exploderade ett nytt ord i svenska språket: A-människa. Tidens idéströmningar krattade vägen för uttrycket; efter att naturen registrerats och klassificerats var det nu människornas tur. Rasbiologin åtnjöt respekt och beundran och sortering av människor betraktades som vetenskaplighet och, ibland, som rent nödvändigt för landets överlevnad.

Ordet A-människa betecknade till en början en morgontidig person. »De fleste unge mennesker er heldigvis A-mennesker«, skrev norska *Vestplændingen* den 28 juli 1910. Och den 20 augusti 1924 beskrev svenska tidningen *Arbetet* att »man kan kalla de morgondugliga för A-människor, de övriga B-människor«. Ännu inpå 1930-talet behandlades ordet som en terminologisk uppdelning mellan morgontidiga och kvällspigga personer. »Når alt kommer til alt betyr det kanskje ikke så meget om man er A- eller B-menneske når man bare vil og kan innrette sin dag slik at man får tilstrekkelig og dyp søvn«, skrev norska *Buskeruds Blad* i mars 1933.

Ordet var ett medicinskt begrepp och så pass ovanligt att det krävde introduktion varje gång det användes i offentligheten – fram till 1937. Då var det någon som, i linje med de nya tidernas sortering i bra och dåliga människor, kom på att A-människor troligen var bättre på alla vis. Möjligen arbetade denna person för mejerinäringen, ty det är i mjölk- och smörreklam det nya budskapet om A-människan tydligast proklameras. I en påkostad annons från Svenska Mejeriernas Riksförening i oktober 1937 står: »En friskare anda går genom tiden. En generation A-människor växer fram som genom sport och friluftsliv fått en naturlig längtan efter sundhet – sundhet även inom kosten.»

Annonserna ger ringar på vattnet. I norska tidningen *Sverre* kan man i november 1937 läsa om B-människor att de »har skavankar både på kropp og sjel«, men det är i Sverige mejeriannonserna kablar ut begreppet och det är här det verkligen etablerar sig.

**ÄR NI A-ELLER
B-MÄNNISKA?**

Det är skillnad på frisk och frisk. Överst på hälsoskalan stå A-människorna — endast de äro verkligt friska. Gränsen till B-människan är svår att draga — men den finns där. De flesta B-människorna se nog friska ut — men deras hälsa tål inga påfrestningar. De ha inga krafter i reserv för en extra anspänning i arbetet.

Ur en mejeriannons i *Dagens*
Nyheter den 13 oktober 1937.

År 1938 anordnade Aftonbladet en tävling för att kora Stockholms A-barn. Tävlingen följdes upp med fotoboken Stockholms A-barn och andra bra barn, och 1944 anordnades ännu en A-barnstävling.

Hur ordet A-människa i framför allt Sverige kunde gå från att definiera morgontidighet till att klassa somliga människor som bättre kan tyckas obegripligt (och kan spåras främst till dessa mejeriannonser). Men klart är att vi sjusovere och nattsuddare än idag känner oss diffust underlägsna, hur hårt vi än jobbar om kvällarna när alla andra retirerat till mobilspel och tv-serier.

Att bokstaven A bedömdes lämplig att representera de särskilt bra människorna är däremot ingen tillfällighet. En annan bokstav, som I eller S, skulle ha behövt vara en förkortning för något (till exempel intelligens eller superioritet), men A representerar redan genom att stå först i alfabetet det första, bästa och

största. **A** är bokstävernas motsvarighet till siffrornas 1, och som sådan används den i många olika sammanhang. Betyg A var, 1897–1962, betygsskalans högsta steg (vilket kan ha spelat in i tillkomsten av orden *A-människa* och *A-barn*), och blev det igen i ett annat betygssystem infört 2011. Den bästa miljöklassningen är A, en A-kändis får alltid gå på premiär och A-sorteringen innehåller de bästa avokadorna.

Men var på din vakt, ty även den bästa av regler har undantag! Ett B-körkort är bättre än ett A-körkort, universitetsstudier på A-nivå är de minst avancerade och A-lagarna på parkbänken är inte främst utvalda för sin excellens.

Oxen som vändes upp och ner

Formen på bokstaven **A** uppstod troligen i Egypten som en hieroglyf föreställande ett oxhuvud. Än idag kan man se oxhuvudet, om man vänder sitt **A** upp och ner.

Formen uppstod alltså hos egyptierna, men om du inte hoppade över kapitlet om alfabetets historia (hoppa inte över det) så vet du att det var i det feniciska alfabetet bokstaven etablerade sin plats i det som senare skulle bli vårt latinska alfabet. Något ironiskt kanske, eftersom det feniciska alfabetet inte innehöll några vokaler. Bokstaven som senare skulle bli till vårt **A** stod i detta alfabet för en så kallad **glottissöt**, ett slags stopp i halsen som man bland annat kan höra i danskan.

GLOTTISSTÖT (även kallad *glottal klusil*) = uppstår när man täpper till stämbanden nere i halsen, och sedan släpper ut luften med ett litet »klik». Ett exempel på glottissöt hittar man i engelsk cockneydialekt, där man i stället för ett t-ljud uttalar **T** med en

glottisstöt i ord som *butter* och *water*. Även danskan är full av fullständiga och ofullständiga glottisstötar, och den som uttalar Eric Sa'ades efternamn rätt sätter en glottisstöt mellan de två **A**:en. Andra som (gapande) brukar ge ifrån sig glottisstötar är de elaka tjejerna i amerikanska high school-filmer från 1990-talet, när något inte går som de har tänkt sig.

Hur kunde en glottisstöt ens bli till ett **A**, frågar man sig förstås nu. Jo, bokstavens namn var i feniciskan 'alep, vilket betydde 'oxe' eller 'oxhuvud'.

Eftersom fenicierna inte är här och kan hävda tolkningsföreträde stavas deras bokstäver lite olika i olika sammanhang. Man kan gissa att en bokstav som 'alep uttalades mer som 'alp (med eller utan antydning till »e«), bland annat för att grekerna, när de tog över den, inte kallade den för *alepha* utan *alpha*. Av somliga väljs därför stavningen 'alp, eller rentav 'ālp, där strecket över **A** signalerar längd.

I den här boken har jag valt den stavning som är vanligast för de tidiga semitiska bokstäverna, och jag har skrivit dem utan de diakritiska tecken som kan behövas om man skriver för fonetiker och vill förmedla alla aspekter av (det förmodade) uttalet.

Den lilla apostrofen framför *alep* är inte en fluglort, utan står för glottisstöten före vokalen, som i detta ord är »a«. När grekerna tog över bokstaven struntade de i glottisstöten, sannolikt för att de själva inte använde glottisstöten som en konsonant, och lät i stället bokstaven representera vokalen. Hade fenicierna valt

något annat ord för att representera glottisstöten, till exempel ett som inleddes med 'i, så hade vår bokstav **A** kunnat representera uttalet »i« i stället. Tanken svindlar.

EGYPTISK
HIEROGLYF

»GRUV-
ARBETARE«
I SINAI
ca 1800 f Kr

FENICIER
ca 1000 f Kr

GREKER
ca 800 f Kr

I grekiskan behöll man bokstavens ungefärliga namn – 'alep blev alpha. Det uttalades med ett aspirerat »p«, alltså ett »p« som följs av en liten pust.²

Med tiden förändrades det grekiska uttalet, så att alla aspirerade »p« började uttalas mer som »f«. Det är därför många ord som innehåller ett f-ljud stavas med ph på till exempel engelska, och det är också därför vi idag inte säger »alpabet«, utan »alfabet«.

A i flera våningar

En specialitet hos gemena **a** är att det förekommer i två versioner: envånings-a och tvåvånings-a. Envånings-a ser ut som en bubbla med ett streck. Tvåvånings-a ser ut som om envånings-a har byggt en takterrass eller fällt upp ett paraply.

¹ I den här boken får du följa varje bokstavs evolution i en sådan här förenklad bild. Den kan dock inte visa hela historien, och tidsangivelserna är mycket ungefärliga. Läs mer om varför på sidan 174!

² I svenskan uttalas P i princip alltid aspirerat när det som ensam konsonant följs av vokal i betonad stavelse, som i orden *kapell*, *puckelpist* och *Per*.